

Piotr Chechelski

Institut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy

OCENA PROCESÓW KONCENTRACJI STRUKTUR PODMIOTOWYCH W BRANŻACH PRZETWÓRSTWA PRODUKTÓW POCHODZENIA ZWIERZĘCEGO W POLSCE

EVALUATION OF PROCESSES OF CONCENTRATION BUSINESS ENTITIES IN PROCESSING OF ANIMAL-BASED PRODUCTS IN POLAND

Słowa kluczowe: małe, średnie, duże przedsiębiorstwa, koncentracja struktur podmiotowych

Key words: small, medium, large companies, concentration of subjective

JEL codes: Q12, Q13, Q18

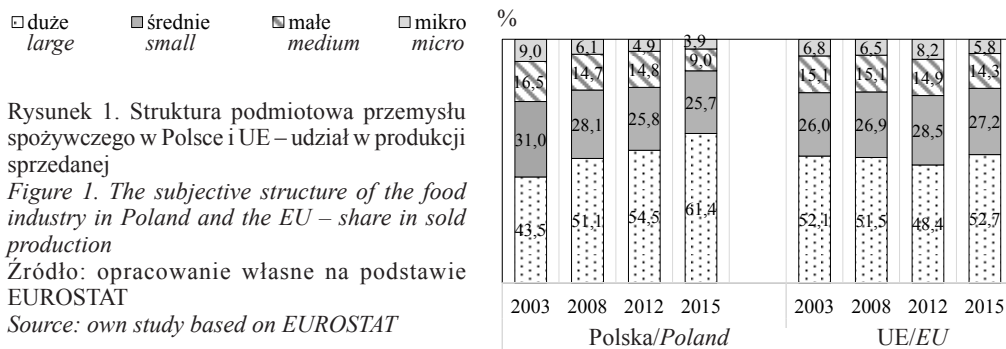
Abstrakt. Celem artykułu jest ocena poziomu i kierunków zmian struktur podmiotowych przetwórstwa produktów zwierzęcych w przemyśle spożywczym w Polsce w latach 2004-2015. Porównano zmiany struktur podmiotowych przemysłu spożywczego w Polsce i Unii Europejskiej. Zaprezentowano także zmiany udziału poszczególnych grup przedsiębiorstw zarówno w całkowitej liczbie podmiotów, przeciętnym zatrudnieniu, jak i w wartości produkcji sprzedanej oraz wpływ tych zmian na wydajność pracy w analizowanych grupach przedsiębiorstw. Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że istotny wpływ na procesy koncentracji w branżach przetwórstwa produktów zwierzęcych miała integracja z UE i globalizacja (inwestycje w modernizację i dostosowanie produkcji do wymogów wspólnotowych). Proces zmian struktur podmiotowych w tym segmencie przebiegał szybciej niż w całym przemyśle spożywczym i był zróżnicowany branżowo. Poprawa wydajności pracy była efektem większej produkcji, przy względnie stabilnym zatrudnieniu, ale też wzrostu technicznego uzbrojenia pracy.

Wstęp

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej (UE) to okres odznaczający się dużymi zmianami w sektorze spożywczym, wynikającymi m.in. z procesu dostosowawczego do wymogów integracji z UE i z globalizacji. W tym czasie doszło do istotnych zmian struktur własnościowych, produkcyjnych i potencjału wytwórczego, przemianom uległy także struktury podmiotowe tego przemysłu. Umocniła się pozycja dużych firm, głównie kosztem zmniejszenia znaczenia mikro i małych firm.

W wyniku relatywnie szybkich zmian poziom koncentracji przemysłu spożywczego w Polsce, mierzony udziałem w produkcji sprzedanej, był wyższy niż średnio w UE (rys. 1). Doprowadziło to do rozbieżności struktur podmiotowych przemysłu spożywczego w Polsce i UE, które szczególnie uwidoczniły się w ostatnich latach. Na początku ubiegłej dekady poziom koncentracji przemysłu spożywczego UE był wyższy niż w Polsce. W 2008 roku struktura podmiotowa polskiego przemysłu spożywczego była podobna do struktury w UE, natomiast w 2015 roku mikrofirmy w Polsce miały już zaledwie 3,9% udziału w produkcji sprzedanej przemysłu spożywczego, podczas gdy w UE 5,8%, było to więc o prawie 2 p.p. więcej. Również udział w produkcji małych i średnich firm w polskim przemyśle spożywczym był niższy niż w UE, odpowiednio o 5,3 i 1,5 p.p. Zdecydowanie większy natomiast był udział dużych firm w produkcji polskiego przemysłu spożywczego niż w UE – o 8,7 p.p.

Postępujący proces koncentracji, z jednej strony, przyczynia się do umacniania powiększających się przedsiębiorstw na unijnym i globalnym rynku, zwiększa ich zdolność ekspansji rynkowej, z drugiej zaś, niesie ze sobą zagrożenia związane z oligopolizacją polskiego przemysłu spożywczego [Drożdż i in. 2015].

Przetwórstwo produktów zwierzęcych jest najdynamiczniej rozwijającym się segmentem przemysłu spożywczego w Polsce, a należące do niego branże zaliczane są do czołowych producentów wśród krajów UE. Na przykład w ostatnich latach Polska stała się największym producentem drobiu w Europie. Z kolei przemysł mięsny miał 10,4-procentowy udział w produkcji tego przemysłu w krajach UE, co dawało mu piąte miejsce. W przypadku polskiej produkcji mleka i przetworów mleczarskich to udział 8,2% i czwarte miejsce, a udział polskiego przemysłu rybnego w UE to 8,7% i piąte miejsce. Również w strukturze polskiego eksportu żywności segment przetwórstwa produktów zwierzęcych odgrywał wiodącą rolę, gdyż w I półroczu 2017 roku miał 36-procentowy udział.

Pod względem stopnia koncentracji produkcji mięsa, Polska należy także do czołówki europejskich producentów. Przeciętne obroty jednej firmy mięsnej w Polsce w 2015 roku wyniosły 8,9 mln euro (w cenach porównywalnych), średnia w UE-28 to 5,7 mln euro. Polskie firmy miały ponaddwukrotnie wyższą produkcję niż firmy w Niemczech i Francji oraz o około 1/3 większą niż we Włoszech i o 1/5 niższą niż w Hiszpanii, ale 2-3-krotnie mniejszą niż w Wielkiej Brytanii, Irlandii i Danii [Drożdż, Mroczek 2017].

Material i metodyka badań

Przemysł spożywczy charakteryzuje bardzo duża różnorodność produkcji. Generalnie uwzględniając specyfikę zarówno surowców do przerobu, jak i stopnia przetworzenia wyróżnić można trzy podstawowe segmenty produkcji spożywczej, tj. przetwórstwo produktów zwierzęcych, przetwórstwo produktów rolnych oraz przetwórstwo wtórne. Czwartym segmentem sektora są używki. Podział ten (funkcjonalny) nie został odzwierciedlony w klasyfikacji PKD GUS, niemniej w literaturze jest bardzo często stosowany. Wynika to z faktu, że poszczególne segmenty przemysłu spożywczego różnią się istotnie pomiędzy sobą pod względem wielu parametrów. Na przykład produkcja artykułów wysoko przetworzonych (przetwórstwo wtórne i używki) cechuje się generalnie wyższą rentownością niż artykułów przetwórstwa produktów roślinnych i zwierzęcych¹. Z kolei segment używek podlega odrębnym uwarunkowaniom prawnym, które w istotny sposób wpływają na niego, m.in. przez wysokość akcyzy, zasady dopuszczalności reklam i krajową politykę zdrowotną. W efekcie firmy działające w tych segmentach różnią się w zakresie wykazywanych parametrów ekonomiczno-finansowych, perspektyw rozwoju, ale także i strukturą podmiotową w poszczególnych branżach. Dlatego ocenę poziomu i kierunków zmian struktur podmiotowych przemysłu spożywczego najczęściej przeprowadza się przez analizę poszczególnych segmentów².

¹ Na przykład od wielu lat rentowność sprzedaży w przetwórstwie produktów zwierzęcych jest niższa od przeciętnej przemysłu spożywczego. W 2016 roku wynosiła w przemysłach: mięsny – 2,45%, drobiarskim i mleczarskim – 2,22% i rybnym 2,80%, podczas gdy średnia dla przemysłu spożywczego wynosiła 4,52% [Drożdż, Mroczek 2017].

² To kolejny artykuł autora, przedstawiający zmiany zachodzące w strukturach podmiotowych segmentów przemysłu spożywczego [Chechelski 2017].

Celem opracowania było przedstawienie zmian w procesach koncentracji struktur podmiotowych dokonujących się w segmencie przetwórstwa produktów zwierzęcych w latach 2004-2015, a więc branżach, które po przystąpieniu Polski do UE otrzymały największe unijne wsparcie finansowe na modernizację produkcji i dostosowanie jej do wymogów wspólnotowych³.

Strukturę podmiotową badanych branż przemysłu spożywczego analizowano poprzez zmiany w udziale poszczególnych grup przedsiębiorstw, zarówno w całkowitej liczbie podmiotów, jak i wartości produkcji sprzedanej oraz w przeciętnym zatrudnieniu. Ocenę efektów procesów koncentracji przedstawiono poprzez zmiany wartości wydajności pracy w grupach przedsiębiorstw. Z powodu ograniczonej możliwości prezentacji danych statystycznych za wszystkie lata, przedstawiono jedynie te za lata 2004, 2008 i 2015, które jednak dobrze oddają trend dokonanych w tym czasie zmian. W opisie uwzględniono natomiast wszystkie istotne zmiany, które miały miejsce w tym czasie. Wykorzystano materiały źródłowe GUS, zarówno publikowane w rocznikach statystycznych przemysłu, jak i niepublikowane. Brak danych w układzie branżowym o mikrofirmach powoduje, że ocena procesów koncentracji w poszczególnych branżach przemysłu spożywczego bazuje na danych o firmach przemysłowych (małych, średnich i dużych), czyli zatrudniających powyżej 9 osób.

Wyniki badań

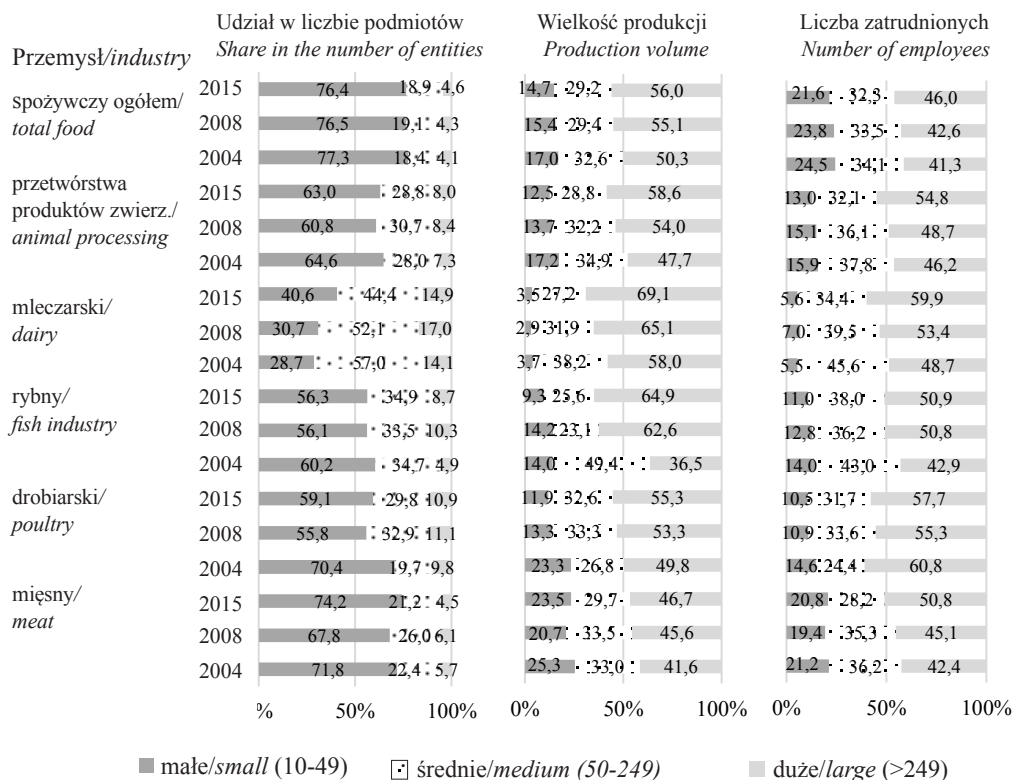
Struktura udziału liczby podmiotów w poszczególnych grupach przedsiębiorstw przemysłu spożywczego pomiędzy latami 2004 i 2015 niewiele się zmieniła (rys. 2). Natomiast w grupie branż przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego, w porównaniu z całym przemysłem spożywczym, mniejszy był udział małych firm, a większy średnich i dużych firm.

W analizowanych branżach największe zmiany w strukturze podmiotów miały miejsce w przemyśle rybnym, gdzie między latami 2004 a 2008 udział dużych firm zwiększył się dwukrotnie – z 5 do 10,3%, jednak w 2015 roku udział ten zmniejszył się do 8,7%. Niewielki wzrost koncentracji – mierzony udziałem dużych firm – miał także miejsce w branżach drobiarskiej – o 1,1, p.p. i mleczarskiej – o 0,8 p.p., natomiast spadek o 1,2 p.p. odnotowano w branży mięsnej. Zbliżoną strukturę do przemysłu spożywczego ogółem miał jedynie przemysł mięsny. Generalnie w analizowanych branżach liczba podmiotów w tym czasie się zmniejszyła, natomiast struktura uległa tylko relatywnie niewielkim zmianom. Jednak kierunki tych zmian były większe i odmienne niż w całym przemyśle spożywczym. Interesujące jest to, że po 2008 roku, ponownie w 2015 roku zwiększył się udział małych podmiotów, a udziały w swoich wartościach zbliżyły się ponownie do wartości z 2004 roku. Świadczyć to może, że kryzys gospodarczy i kolejne lata po nim spowodowały wzrost koncentracji w grupie największych przedsiębiorstw (zmniejszenie się ich liczby) przy jednoczesnym wzroście ich udziału w wielkości produkcji i zatrudnieniu.

Porównując zmiany udziału wielkości w produkcji poszczególnych grup przedsiębiorstw w latach 2004-2015 w przemyśle spożywczym oraz w branżach przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego, można zauważyć, że w tym pierwszym zmniejszył się udział małych i średnich przedsiębiorstw, odpowiednio o 2,3 i 3,5 p.p., natomiast w tym drugim o 4,7 i 6,2 p.p. Świadczy to o tym, że zmiany w strukturze wielkości produkcji w segmencie przetwórstwa produktów zwierzęcych przebiegały szybciej niż w przemyśle spożywczym.

W przypadku analizy zmian udziału w wielkości produkcji według struktury grup przedsiębiorstw (rys. 2), można zauważyć duży wzrost w produkcji największych przedsiębiorstw, zwłaszcza w przemyśle rybnym – o 28,4 p.p. i mleczarskim – o 11,2 p.p., a więc w przemyśle, w których najbardziej zmniejszył się udział w produkcji średnich przedsiębiorstw, odpowiednio o 24,4 i 11,0 p.p. Świadczyć to może o wcześniejszych procesach koncentracji, które dokonały się w tych branżach (fuzje, przejęcia) oraz przejścia kilku średniej wielkości przedsiębiorstw do grupy dużych przedsiębiorstw (wzrost skali produkcji przez rozwój organiczny).

³ W latach 2004-2014 wsparcie dla inwestycji polskiego przemysłu spożywczego przez programy europejskie stanowiło około 7% całkowitej wartości zrealizowanych inwestycji w sektorze, a ich efektem (z racji konieczności uruchomienia środków własnych) było dwu-, trzykrotne zwiększenie końcowej wartości inwestycji [Tereszczuk 2013].

Rysunek 2. Zmiany udziału poszczególnych grup przedsiębiorstw w całkowitej liczbie podmiotów, przeciętnym zatrudnieniu i wartości produkcji sprzedanej w przemyśle spożywczym i w branżach przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego w Polsce w latach 2004, 2008 i 2015

Figure 2. Changes in the share of groups of enterprises in the total number of entities, average employment and value of sold production in the food industry and in the sectors of processing of animal-based products in Poland in 2004, 2008 and 2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikowanych i niepublikowanych danych GUS [2004-2016]
Source: own study based on published and unpublished GUS data [2004-2016]

W przypadku branży mięsnej (drobiarskiej i mięsa czerwonego) znaczący proces konsolidacji rozpoczął się dopiero na przełomie lat 2016 i 2017, gdy miały miejsce fuzje i przejęcia wśród grupy największych przedsiębiorstw. W tym czasie firma L&S Wyrębski została przejęta przez holendersko-belgijsko-niemiecką grupę Plukan-Food; Cedrob przejął 83% akcji firmy Gobarto (Duda); połączono spółki Unimięs i Peklimier z firmą Madej-Wróbel w ramach grupy Bruno Tassi; chińska grupa WH, właściciel Animexu Foods, przejęła włoską grupę Pini Polska; SuperDrob został częściowo (33%) przejęty przez tajski Chareon Pokphand Foods itd. [Tubilewicz 2017]. Wydaje się, że duże i średnie firmy z tej branży będą coraz bardziej skłonne do nawiązywania współpracy w formie fuzji lub aliansów strategicznych, licząc na zwiększenie skali działalności umożliwiającej wzrost eksportu i rentowności.

Z kolei analizując zmiany zachodzące w strukturze zatrudnienia, można zauważyć, że jedynie w branży drobiarskiej udział zatrudnienia wzrósł o 7 p.p. w grupie średnich firm, natomiast w pozostałych branżach udział zatrudnionych w grupach małych i średnich przedsiębiorstw zmniejszył się, a wzrósł w grupie dużych przedsiębiorstw. Świadczy to o coraz szybszym rozwoju dużych firm i wzroście ich znaczenia w przetwórstwie produktów pochodzenia zwierzęcego.

Jednym z najważniejszych wskaźników oceny sprawności i efektywności działalności gospodarczej przedsiębiorstw jest wydajność pracy. Szczególnie ważna jest ona w przemyśle spożywczym, który charakteryzuje się wysoką pracochłonnością, a tym samym dużym udziałem płac w kosztach wytwarzania. W przemyśle tym występuje duże zróżnicowanie wydajności pracy w poszczególnych branżach. Jest ono wynikiem wpływu oddziaływania wielu różnorodnych czynników.

W segmencie przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego obserwuje się średnio wyższy poziom wydajności pracy i szybszy jej wzrost niż w przemyśle spożywczym ogółem (tab. 1). Wzrost wydajności pracy miał miejsce we wszystkich analizowanych branżach, ale jego dynamika była zróżnicowana. Najwyższą wydajność pracy w 2015 roku odnotowały branże: mleczarska – 0,69, drobiarska – 0,65, mięsna – 0,54 oraz rybna – 0,53 mln zł/zatrudnionego. W latach 2004-2015 najwyższa dynamika wzrostu wydajności pracy miała miejsce w branży rybnej (o 121%), do której w największym stopniu przyczyniła się grupa dużych przedsiębiorstw, w których wydajność pracy wzrosła aż o 235%. Równie dużą dynamikę wzrostu wydajności pracy miała branża mięsna (wzrost o 116%), tutaj jednak największy wpływ miały przedsiębiorstwa średnie (148%) i małe (110%). Jak z tego wynika wpływ na wyniki wydajności pracy poszczególnych branż przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego mają różne grupy przedsiębiorstw. Wysoka dynamika wzrostu wydajności pracy małych i średnich przedsiębiorstw w branży mięsnej oraz małych w rybnej wynikała prawdopodobnie ze sprzedaży bezpośredniej swoich wyrobów w sieciach własnych lub patronackich sklepów, przejmujących w ten sposób marżę handlowe. Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że wpływ procesów koncentracji na wzrost wydajności pracy w branżach przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego był duży, lecz zróżnicowany.

Tabela 1. Wydajność pracy na 1 zatrudnionego w przemyśle spożywczym w poszczególnych branżach przetwórstwa produktów zwierzęcych w latach 2004-2015

Table 1. Labor productivity per 1 employee in the food industry in individual sectors of animal products processing in 2004-2015

Wyszczególnienie/ Specification	Wydajność pracy na 1 zatrudnionego 2015/2004 [mln zł]/ Labor productivity per 1 employee [mln PLN]								Zmiany/Changes 2015/2004 [%]			
	2004		2015		2004		2015		2004		2015	
	małe/ small	średnie/ medium	duże/ large	ogółem/ total	małe/ small	średnie/ medium	duże/ large	ogółem/ total				
Przemysł spożywczy ogółem/Total food industry	0,19	0,33	0,27	0,44	0,34	0,59	0,28	0,48	73,68	62,96	73,53	71,43
Przetwórstwo produktów zwierzę- cych/Processing of animal products	0,31	0,58	0,26	0,54	0,29	0,64	0,29	0,6	87,10	107,69	120,69	106,90
Przetwórstwo mleka/ Milk processing	0,25	0,44	0,3	0,55	0,43	0,8	0,36	0,69	76,00	83,33	86,05	91,67
Przetwórstwo ryb/ Fish processing	0,24	0,45	0,28	0,36	0,2	0,67	0,24	0,53	87,50	28,57	235,00	120,83
Przetwórstwo drobiu/Poultry processing	0,51	0,74	0,35	0,67	0,26	0,62	0,32	0,65	45,10	91,43	138,46	103,13
Przetwórstwo mięsa/ Meat processing	0,29	0,61	0,23	0,57	0,24	0,49	0,25	0,54	110,34	147,83	104,17	116,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie publikowanych i niepublikowanych danych GUS [2004-2016]
Source: own study based on published and unpublished GUS data [2004-2016]

Podsumowanie

W latach 2004-2015 procesy koncentracji struktur podmiotowych w polskim przemyśle spożywczym przebiegały szybciej niż średnia w krajach UE. Analizowane przetwórstwo produktów pochodzenia zwierzęcego było też najdynamiczniej rozwijającym się segmentem przemysłu spożywczego w Polsce. Należące do niego branże zaliczają się do czołowych producentów wśród krajów UE.

Proces zmian struktur podmiotowych w tym segmencie przebiegał szybciej niż średnio w całym przemyśle spożywczym. Istotny wpływ na to miała integracja z UE, która przyczyniła się do modernizacji i dostosowania produkcji do wymogów wspólnotowych. Inwestycje były realizowane głównie przez inwestorów krajowych przy wsparciu finansowym UE. W tym czasie z rynku wypadło wiele najsłabszych przedsiębiorstw, głównie najmniejszych. Poprawa wydajności pracy w badanych branżach to efekt większej produkcji i jej koncentracji, przy względnie stabilnym poziomie zatrudnienia, ale też wzrostu technicznego uzbrojenia pracy.

W dobie postępującej globalizacji przedsiębiorstwa coraz częściej rozważają konieczność koncentracji, której przejawem mogą być różne formy przejęcia lub połączenia sił. Dlatego pomimo istniejących ograniczeń (np. niskiej rentowności) oraz ryzyka w postaci epidemii np. ptasiej grypy czy ASF, można się spodziewać napływu dużych firm zagranicznych powodujących dalszą koncentrację struktur podmiotowych w segmencie przetwórstwa produktów pochodzenia zwierzęcego.

Literatura

- Chechelski Piotr. 2017. „Procesy koncentracji struktur podmiotów gospodarczych w branżach przetwórstwa produktów pochodzenia roślinnego w Polsce”. *Roczniki Naukowe SERiA XIX* (1): 14-19.
- Drożdż Jadwiga, Robert Mroczek, Mirosława Tereszczuk. 2015. Rozwój przemysłu spożywczego w Polsce i innych krajach Unii Europejskiej. [W] *Przemiany strukturalne przemysłu spożywczego w Polsce i UE na tle wybranych elementów otoczenia zewnętrznego*, red. Robert Mroczek, 89-105. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Drożdż Jadwiga, Robert Mroczek. 2017. „Stabilna, ale zróżnicowana branżowo sytuacja przemysłu spożywczego”. *Przemysł Spożywczy* 71 (9): 6-11.
- GUS. 2004-2016. *Rocznik statystyczny przemysłu*. Warszawa: GUS.
- Tereszczuk Mirosława. 2013. Wpływ Wspólnej Polityki Rolnej na konkurencyjność polskiego przemysłu spożywczego. [W] *Monitoring i ocena konkurencyjności polskich producentów żywności (3)*, red. Iwona Szczepaniak, 61-82. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Tubilewicz Adam. 2017. „Pogoda dla dużych graczy”. *Rynek Spożywczy* 2: 66-67.

Summary

The aim of the article is to assess the level and directions of changes in the subjective structures of animal products processing in the food industry in Poland in 2004 - 2015. Considerations were started from the comparison of changes in the subjective structures of the food industry in Poland and the European Union. In the following, changes in the share of individual groups of enterprises were presented, both in the total number of entities, average employment, and in the value of sold production, and the impact of these changes on labor productivity in the analyzed groups of enterprises. Based on the analysis, it can be concluded that the integration processes with the EU and globalization have had a significant impact on the concentration processes in the animal product industries (investments in modernization and adjustment of production to Community requirements). The process of changes in entity structures in this segment was faster than in the entire food industry and was diversified in the industry. The improvement of work efficiency was the result of more production, with relatively stable employment, but also the increase in the technical equipment of work.

Adres do korespondencji
 dr hab. Piotr Chechelski, prof. IERiGŻ-PIB (orcid.org/0000-0002-1600-129X)
 Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy
 Zakład Ekonomiki Przemysłu Spożywczego
 ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
 e-mail: pchechel@poczta.fm